

## ŽEMAITIŠKOS MORFOLOGINĖS YPATYBĖS ŠAKYNOS TARMĖJE

A. JONAITYTĖ

Gretimos tarmės visada viena kitą šiek tiek veikia. Tas poveikis būna nevienodo stiprumo ne tik vienos tarmės kitai, bet ir dviejų skirtingų tarmių trečiajai. Tos ar kitos gretimos tarmės poveikio stiprumą nulemia įvairūs istoriniai, ekonominiai ir kalbiniai faktoriai. Ypač stiprus kaimynių poveikis pastebimas vadinamosiose pereinamosiose tarmėse, kurių plote susikerta daug skirtingų gretimų tarmių ypatybių: fonetinių, morfologinių, leksinių ir sintaksinių.

Viena iš tokių būdingesnių pereinamųjų tarmių yra ir Šakynos<sup>1</sup> tarmė, kurios morfologijos ypatybių santykis su gretimomis žemaičių tarmėmis čia ir nagrinėjamas.

Tiriamosios tarmės pagrindas yra aukštaitiškasis, todėl iš esmės aukštaitiška yra ir jos morfologijos sistema: ji artima gretimų šiaurės vakarų ir vidurio aukštaičių tarmių morfologijos sistemoms. Skirtumai atsiranda daugiausia dėl vakarinę dalį, o kartais ir visą tarmės plotą užkliudančių žemaitiškų ypatybių. Naujesniosios iš jų vartojamos šalia senų aukštaitiškų lyčių kaip dažnesnės ar retesnės gretiminės formos, senesnėsios yra apėmusios visą tarmės plotą ir neretai visai išstūmusios aukštaitiškąs formas. Ne visada galima tiksliai pasakyti, ar atskiros formos į Šakynos tarmę atėjusios iš žemaičių, ar susiformavusios savarankiškai ir tikrai panašios į atitinkamas žemaičių formas. Ypač sunku nustatyti tikrąją kilmę tokių aprašomosios tarmės formų, kurios vartojamos ir gretimų žemaičių, ir šiaurės vakarų, ir net vidurio aukštaičių. Pagaliau atskiros retesnės morfologijos ypatybės, galimas daiktas, iš seno yra buvusios Šakynos tarmėje, bet iki šiol joms čia išsilaikyti padėjo tokios pat gretimų žemaičių tarmių ypatybės ir todėl atrodo, tartum jos būtų atėjusios iš žemaičių. Dėl to straipsnyje daugeliu atvejų tikrai nurodoma, kad ta ar kita tarmės ypatybė yra tokia pat kaip gretimų žemaičių tarmių, bet ar ji tikrai atėjusi iš žemaičių — nenustatoma.

Be Šakynos tarmės žemaitiškų morfologinių ypatybių, straipsnyje stengiasi duoti ir pastebėtas gretimų žemaičių tarmių aukštaitiškas. Žemaitiškąs ypatybės nagrinėjamos nuosekliai pagal kalbos dalis.

<sup>1</sup> Bendru Šakynos tarmės vardu vadinamos visos Latvijos TSR pasienio šiaurės vakarų aukštaičių šnektos, kuriose veikia visuotinio kirčio atitraukimo dėsnis (Žagarės, Skaistgirio, Kruopių, Šakynos, Gruzdzių miestelių apylinkės).

**Daiktavardis.** Vakariniame tarmės pakraštyje (Aukšučiai, Kruopiai, kartais ir Šakyna) atskirų *ia*-kamienių daiktavardžių vns. kilmininkas ir šauksmininkas turi *iu* kamieno formas, pvz., vns. kilm.: *krū̃p̃aus, rā̃ĩnaus, sē̃naus, spā̃laus*; vns. šauksm.: *krū̃p̃au, rā̃ĩnau, sē̃nau*. Šios *iu* kamieno formas vartojamos šalia dažnesnių *ia*-kamienių. Gretimose žemaičių tarmėse (Kuršėnai, Papilė, Akmenė, Vegeriai) *iu* kamieno formos šiuo atveju vartojamos labai plačiai, todėl atrodo, kad į Šakynos tarmės vakarinę dalį jos bus užneštos iš žemaičių. Toje pat Šakynos tarmės ploto dalyje pastebimas ir kitas žemaičiams būdingas reiškiny: į atskirų *ė* kamieno daiktavardžių vns. paradigmą yra įsibrovusios *i* kamieno vardininko formos, pvz.: *kātis, kū̃tis, ū̃pis*, o į *i* kamieno vns. paradigmą retkarčiais įsibrauna *ė* kamieno vardininko formos, pvz.: *ā̃nte, ā̃pkšte, vītē*.

Apie Kruopius, Aukšučius, Šakyną ir net Dilbinus *a*-kamienių daiktavardžių su priesaga *-ukas* vns. vietininkas šalia aukštaitiškos formos retkarčiais turi ir žemaitišką su galūne *-uo* (~ *-o*), pvz.: *blū̃džū̃kuo, dar̃žū̃kuo, laũkū̃kuo* Škn, *kaklū̃ko* Dilb. Plg. *kal̃nū̃kuo, suod̃nū̃kuo* Krš, *eglĩnū̃kuo* Akm, *dar̃žū̃kuo, kal̃nū̃kuo* Vgr.

*ia* kamieno daiktavardžiai *kė̃l̃s, vė̃jes, vė̃l̃s*, kaip ir gretimose žemaičių ir šiaurės vakarų aukštaičių tarmėse, vns. galininke turi galūnę *i* (*kē̃li, vė̃ji* || *vė̃je, vė̃l̃i*), atsiradusią pagal tuos *ia* kamieno daiktavardžius, kurie čia dėsningsai turi *-i* (*kī̃vi, jā̃uti*).

Arčiau žemaičių ribos (Kruopiai, Aukšučiai, iš dalies Šakyna) *ia, i* ir priebalsinių kamienų vns. vietininkas gana dažnai šalia aukštaitiškų formų su galūne *-y(je)* turi ir formas su žemaitiška galūne *-ie* (~ *ė*), pvz.: *g̃r̃õvie, mē̃die; nō̃sie, pī̃rtie, vā̃denie*. Plg. *lū̃opšĩ, mū̃olie, viẽjie* Krš, *gardē̃lie, svī̃rtie, pī̃rtie* Akm, *bū̃rie, mī̃enesie, pī̃rtie*<sup>2</sup> Vgr.

Tose pačiose Šakynos tarmės žemaičių paribio vietose moteriškosios giminės *i* ir priebalsinių kamienų daiktavardžių dgs. vardininkas ir galinininkas retkarčiais turi žemaitiškas *ė* kamieno formas: *ā̃ntes, ā̃pkštes; dū̃kteres, sē̃series* (plg. *šī̃rdes, ū̃ntes* Krš, *ž̃ūs̃s* Akm, *āṽs, klēt̃s* Vgr), o dgs. vietininkas – gretimines žemaitiškas formas su *-iese* (~ *-ėse*), pvz.: *ākies(e), ā̃pkšties(e), sē̃series(e)* Škn, Krp, *klē̃tē̃s(e)* Žg.

Visų kamienų ir visų linksniuojamųjų kalbos dalių moteriškosios giminės dgs. vietininkas šalia formų su galūne *-os(e)* turi ir dažniau ar rečiau pasitaikančias gretimines formas su galūne *-uos(e)*, pvz.: *ā̃kuos(e), piē̃vuos(e), rā̃nkuos(e)* Škn, *jā̃ujuos* Darg, *pū̃suos* Dilb. Visai toks pat reiškinys pastebimas ir daugelyje žemaičių tarmių (Kuršėnai, Kaunatava, Šaukėnai, retkarčiais Akmenė ir kt.), kur moteriškosios giminės žodžių dgs. vietininkas greta savo tikrosios turi ir vyriškosios giminės formą. Atrodo, kad formų su *-uose* atsiradimui Šakynos tarmėje pradžia bus davusios žemaičių tarmės. Galima dar paminėti, kad savo ruožtu iš Šakynos tarmės vietininko formos su *-uose* kartais sugrįžta į kai kurias gretimas žemaičių dounininkų šnektas, pvz.: *dē̃dē̃l̃ūs vė̃it̃ūs ~ dideliuose viētuose* Vgr (Giepaičių k.). Į tas žemaičių šnektas retkarčiais persimeta ir aukštaitiška *a, ia* kamienų dgs. vietininko forma, kurios galūnė *-uos(e)* fonetiškai nepakinta, pvz.: *mē̃škū̃os, tā̃ukū̃os, ve-*

<sup>2</sup> Dėl šių formų kilmės žr. И. Казлаускас, Сокращение употребления имен существительных с основой на *i* в литовском языке, «Вопросы славянского языкознания», т. 5, Москва, 1961, p. 82–89.

*lā·ēuos ~ Velāičiuose* Vgr (Giepaičių, Velaičių, Aukštųjų k.), *krūopūs ~ Kruopiuosè* Akm (Sablauskių k.).

Tuose pat paauskšaitės kaimuose retkarčiais pasitaiko ir aukštaitiškų visų kalbos dalių dgs. naudininko ir įnagininko formų be galūnės *-s*, pvz.: *jaunēm* (Giepaičiai), *špūkā·m* (Aukštieji), *vī·tim* (dgs. įn.) Velaičiai, *pūšē·m* (dgs. įn.) žuoliem (dgs. įn.) Giepaičiai, *lūkā·m* (Menčiai), *šakōm* (Sablauskiai).

*u-*, *iu-*kamienių daiktavardžių vns. vietininkas šiose žemaičių šnektose turi galūnę *-uo*, pvz.: *vēlīnōu ~ Vilniuo, tōrgōu*. Tačiau visuose paauskšaitės dounininkų kaimuose retkarčiais pasitaiko ir aukštaitiškų vns. vietininko formų, pvz.: *vēdōi* (Giepaičiai).

**Būdvardis.** Daug ypatybių, būdingų gretimoms žemaičių tarmėms, turi ir Šakynos tarmės būdvardis. Pavyzdžiui, daugiaskiemenių būdvardžių vns. naudininkas paprastai šalia senos įvardinės galūnės turi ir rečiau vartojamą daiktavardinę (*lī·tingam || lī·tingui*, plg. *gailīngam || gailīngui*, *svetīmā·m || svē·timu* Krš), *ia* kamieno būdvardžių su galūne *-ias* vns. galininkas turi gretiminę formą su galūne *-i* (*pē·šče || pē·sti, stā·če || stā·ti, tūšče || tūšti*), būdingą gretimoms žemaičių tarmėms, o *é* kamieno būdvardžių *didelē, dešinē, kairē* vns. kilmininkas, vietininkas, dgs. naudininkas, įnagininkas ir vietininkas šalia *é*-kamienių turi ir gretimines *io*-kamienes formas, pvz.: *didelō·s || didelē·s, dešinē· || dešīnō·, didelē·m(s) || didelō·m(s), didelē·s(e) || didelō·s(e)*. Šalia senosios *u* kamieno būdvardžių vns. kilmininko formos tarmėje kartais jau pasitaiko ir gretiminė *ia* kamieno forma (*lī·gaus || lī·ge, sūr·raus || sūr·re*). *ia* kamieno formos galėjo susidaryti pačioje Šakynos tarmėje, bet galėjo ateiti ir iš gretimų žemaičių tarmių (Kuršėnai, Papilė, Akmenė), kuriose *u* ir *ia* kamienų būdvardžių formų vienodėjimas yra pažengęs žymiai toliau.

Vyriškosios giminės aukštesniojo laipsnio būdvardžių vns. naudininkas ir dgs. vardininkas šalia senųjų formų turi ir gretimines *ia* kamieno daiktavardžių formas (*aukštesnā·m || aukštē·šnui, aukštesni || aukštē·šnei*). Moteriškosios giminės aukštesniojo laipsnio būdvardžių vns. kilmininko, vietininko, dgs. naudininko, įnagininko ir vietininko senąsias formas baigia išstumti atitinkamos *io* kamieno formos, pvz.: *bāltesnō·s || bāltesnē·s* (ret.), *bāltesnō· || bāltesnē·* (ret.), *baltesnō·m(s) || baltesnē·m(s)* (ret.), *bāltesnō·m(s) || bāltesnē·m(s)* (ret.), *bāltesnō·s(e) || bāltesnē·s(e)* (ret.). Visi šie aukštesniojo laipsnio vyriškosios ir moteriškosios giminės būdvardžių linksniavimo bruožai yra būdingi ir gretimoms žemaičių tarmėms, plg. *baltēsšnū* (vns. naud.), *baltēsne* (dgs. vard.), *bāltesšnūs* (vns. kilm.) Krš, *sēnēsšnūs* (vns. kilm.) Pp.

Vyriškosios giminės aukščiausiojo laipsnio būdvardžių vns. vardininkas turi galūnę *-is* (*geřā·usis*), naudininkas – daiktavardinę galūnę *-ui* (*geřā·uši*), t. y. kaip ir gretimose žemaičių ir vidurio aukštaičių tarmėse, pvz.: *baisā·usis, aukšēā·uši* Dnr, *didžā·usis, geřā·ušu* Krš, *joudžā·us's, poikāus's* Pp. Bet vns. galininkas kaip ir žemaičių tarmėse turi galūnę *-i*, pvz.: *geřā·usi* (plg. *didžā·usi* Krš, *baisā·usi* Vgr), ir skiriasi nuo vid. aukštaičių, plg. *skanā·use* Dnr.

Tų būdvardžių dgs. vardininkas taip pat kaip gretimose žemaičių tarmėse turi daiktavardinę galūnę, pvz.: *iļgā·usei* (plg. *didžā·use* Krš, *ramā·usē* Pp, *geřā·usē* Akm).

Iš *u* ir *ia* kamienų būdvardžių padaryti įvardžiuotiniai būdvardžiai šalia dėsningų aukštaitiškų formų kartais turi ir tokias, kaip gretimų žemaičių dounininkų

arba dūnininkų, pvz., vns. vard.: *á'iskī'sis* || *aiškėsīs*<sup>3</sup>, *tamsī'sis* || *tamsēsīs*; *žālī'sis* (plg. *smōlktī'sis*, *stōmbī'sis* Pp, *sūnktī'sis*, *nāujī'sis* Akm, *āštrī'sis*, *brūngtī'sis*, *žālī'sis* Vgr, *brūngē'sis* || *brūngēsīs*, *gražēsīs*<sup>4</sup> Krš); vns. gal.: *grāži'ji* || *grāže'ji*; *žālī'ji* (plg. *smōlktī'ji* Pp, *tūnktī'ji*, *tūštī'ji* Akm, *brūngtī'ji*, *prāstī'ji*<sup>5</sup> Vgr, *grā'ži'ji* Krš).

Įvardžiuotinių būdvardžių vns. naudininkas beturi tik daiktavardinę galūnę kaip ir gretimose žemaičių tarmėse, pvz.: *á'ukšto'jui*<sup>6</sup>. Žemaitiškos darybos yra Šakynos tarmės vns. vietininkas, pvz.: *juodamé'je*<sup>7</sup> (plg. *didemī'jie*, Krš, *didemē'ijie* Pp, *dėdemē'je* Vgr). Dgs. vardininkas ir naudininkas kaip ir gretimose žemaičių tarmėse turi daiktavardinę galūnę, pvz.: *baltie'jei*, *baltiešá'm(s)*<sup>8</sup>. Beje, daiktavardinė dgs. vardininko forma jau vartojama ir gretimose vidurio aukštaičių Daunoravos tarmėje (*gerie'jei* || *gerie'ji*), bet, galimas daiktas, ji ten pateko iš Šakynos tarmės.

Tiriamosios tarmės ploto vakariniame pakraštyje (Auksučiai, Kruopiai, karta is ir Šakyna) neįvardžiuotinių vyriškosios giminės būdvardžių ir įvardžių dgs. naudininkas kartais turi iš žemaičių atėjusias gretimines formas su galūne *-im(s)*, pvz.: *didelīm(s)*, *mažīm(s)*, *tīm(s)*, *visīm(s)*, plg. *anėms*, *jaunėms* Pp, *gerī'ms* || *gerī'ms* Krš, *patėms*, *jaunėms* Akm, *ketėms*, *jaunēm*, *mažėms* Vgr.

**Skaitvardis.** Arčiau žemaičių ribos (Šakyna, Auksučiai, Kruopiai) skaitvardžio *dū*, *dvi* kilmininkas, naudininkas, įnagininkas ir vietininkas kartais turi žemaitiškas gretimines formas su *i*: *dvi'jur*, *dvi'm(s)*, *dvi'm(s)*, *dvi'juos(e)*, *dvi'jo's(e)*. Skaitvardžiai nuo 11 iki 19 padaromi su 2 formantais: *-lika* ir *-leka*. Formantas *-lika* daugiau vyrauja rytinėje tarmės ploto dalyje (Kyburiai, Skaistgiriai). Plg. vidurio aukštaičių joniškietiškių *dvi'leka*, *tri'leka*. Vakarinėje dalyje, t. y. arčiau žemaičių ribos (Kruopiai, Šakyna, Auksučiai, Šiupyliai), vartojamas formantas *-leka*. Plg. *vi'ñū'leka*, *dvi'leka* Krš, *dvi'lek<sup>a</sup>*, *tri'lek<sup>a</sup>* Pp, *veññū'lek<sup>a</sup>* || *viññū'lek<sup>a</sup>*, *dvi'lek<sup>a</sup>* Akm, *veññū'lek<sup>a</sup>* || *vi'ñū'lek<sup>a</sup>* Vgr. Tiesa, formantas *-lika* retkarčiais pasitaiko ir kai kuriuose paauskš-taitės žemaičių kaimuose, pvz.: *devi'ñū'olēk<sup>a</sup>*, *peññū'olēk<sup>a</sup>* (Giepaičiai, Velaičiai). Šalia skaitvardžio *vienū'oleka* || *-lika* (plg. vidurio aukštaičių, pvz., Daunoravos *ve-nū'olēka*) labai plačiai vartojama ir forma *vieñū'oleka* || *-lika*. Forma su minkštu *n* kaip matėme iš pavyzdžių, vartojama gretimose žemaičių tarmėse.

Kelintinio skaitvardžio *trečias*, *trečiasis* vns. vardininkas ir galininkas pažemai-tėje (Šakyna, Kruopiai, Auksučiai, kartais net Dilbinai) gana dažnai turi žemaitiš- kas gretimines formas *trēc*, *trētī'sis*, *trē'ti*, *trētī'ji*. Plg. *trėti*, *trėti'ji* Krš, *trētī'sis* Pp, *trētī*, *trētī'sis*, *trētī'ji* Akm.

**Įvardis.** Įvardžių *āns*, *jīs*, *kās*, *kātras*, *niēks*, *šīs*, *tās*, *tātras*, *viskas* vns. įnaginin- kas be tokių formų, kaip *lk.*, turi ir po kelias dažnesnes ar retesnes gretimines formas su *-m*, pvz.: *ānuo* || *ānuom* || *ānum*, *jūo* || *jūom*, *kūo* || *kūom* || *kūm*, *šūo* || *šūom* || *šūm.* Vns. įnagininko formos su *-m* plačiai vartojamos ir gretimose žemaičių tarmėse

<sup>3</sup> Tokios formos pasitaiko apie Šiupylis, Auksučius, kartais Šakyną, t. y. prie žemaičių dūnininkų kuršėniškių ribos.

<sup>4</sup> Dar žr. Z. Zinkevičius, Įvardžiuotinių būdvardžių istorijos bruožai, Vilnius, 1957, p. 83.

<sup>5</sup> Neįvardžiuotinė forma: *prāsc*, *prā'sčē*.

<sup>6</sup> Dėl priešgalūninio skiemens *-oj-* kilmės žr. Z. Zinkevičius, min. veik., p. 93—94.

<sup>7</sup> Dėl kilmės žr. К. Явнис, Перевод грамматики литовского языка испол- ненный К. Бура, Петроград, 1908—1916, p. 149.

<sup>8</sup> Dėl jų atsiradimo žr. Z. Zinkevičius, min. veik., p. 83—85.

(Kuršėnai, Papilė, Akmenė, Vegeriai). Įvardžiai *āns*, *kic*, *tās* ir skaitvardis *viens* vakarinėje tarmės ploto dalyje, pažemaitėje, gana dažnai turi žemaitiškas gretimines vns. vietininko formas *ānem(i)*, *kitem(i)*, *tēm(i)*, *vienem(i)*. Šios formos net su fonetiškai nepakitusia žemaitiška galūne, atrodo, yra atėjusios iš gretimų dounininkų tarmių, plg. *ānem<sup>e</sup>* *kitem<sup>e</sup>*, *vēinem<sup>e</sup>*, *tēm<sup>e</sup>* Vgr; *tēm<sup>e</sup>*, *vēinēm<sup>e</sup>*, *ōntrēm<sup>e</sup>* Akm. Dėl dgs. naudininko formų su *-īm(s)* žr. 168 psl.

Įvardžių *āns*, *kātras*, *šīs*, *tās*, *tātras* dgs. galininkas šalia tokių formų, kaip *lk.*, turi ir žemaičių tarmėms būdingas formas: *ānus*, *kātrus*, *tūs*, *šūs*, *tātrus*, plg. *tōs* Pp, *ānūs* Krš, *tōs* Vgr. Tokios gretiminės formos yra plačiausiai paplitusios vakarinėje tarmės ploto dalyje arčiau žemaičių ribos, nors atskirais atvejais jų pasitaiko net apie Žagarę ir Skaistgirį, t. y. prie vidurio aukštaičių ribos.

Įvardžių *āna*, *jī*, *kātra*, *ši*, *tā*, *tātra* vns. įnagininkas visame tarmės plote dažniausiai turi tik įvardžiuotines formas: *and<sup>je</sup>*, *jė<sup>je</sup>*, *katrā<sup>je</sup>*... Be to, apie Auksučius, Kruopius, o kartais ir Šakyną, Dilbinus pasitaiko jau sutrumpėjusių įvardžiuotinių formų, pvz.: *and<sup>i</sup>*, *katrā<sup>i</sup>*, *šė<sup>i</sup>*, *tā<sup>i</sup>*. Tokios sutrumpėjusios įvardžiuotinės formos paprastai vartojamos kai kuriose gretimose žemaičių tarmėse, pvz.: Kuršėnų *and<sup>i</sup>*, *katrā<sup>i</sup>*, *šė<sup>i</sup>*, *tā<sup>i</sup>*.

Įvardžio *tā* vns. vietininkas šalia moteriškosios giminės formos *tō<sup>•</sup>* turi ir plačiai vartojamą vyriškos giminės formą *tām(e)*. Ši forma vartojama beveik visame Šakynos tarmės plote, išskyrus tik pačius jo pietus (Gruzdžių apylinkę), pvz.: *tō<sup>•</sup> dāržinė<sup>•</sup>* || *tāme dāržinė<sup>•</sup>* Kyb, *tō<sup>•</sup> jā<sup>•</sup>ujė<sup>•</sup>*, *tō<sup>•</sup> priepirtė<sup>•</sup>* || *tāme rā<sup>•</sup>štinė<sup>•</sup>*, *tāme vanā<sup>•</sup>lo<sup>•</sup>* Sk, *tō<sup>•</sup> kākto<sup>•</sup>*, *tō<sup>•</sup> pāčo<sup>•</sup> kū<sup>•</sup>tė<sup>•</sup>*, *tō<sup>•</sup> virtūvė<sup>•</sup>* || *tāme bā<sup>•</sup>lo<sup>•</sup>*, *tāme lletuvo<sup>•</sup>*, *tāme rī<sup>•</sup>go<sup>•</sup>* Žg, *tō<sup>•</sup> vieto<sup>•</sup>*, *tō<sup>•</sup> trō<sup>•</sup>bo<sup>•</sup>* || *tāme duobė<sup>•</sup>*, *tāme valgī<sup>•</sup>klo<sup>•</sup>* Škn, *tūo prieglauduo* || *tāme pūsie* Auks, *tēmi vietuo*, *tāmi jā<sup>•</sup>ujuo*, *tēmi kamisijuo* Krp. Apie Šakyną ir Kruopius ir šalia įvardžių *āna*, *ši*, *kita*, *tōki* ir skaitvardžio viena (kartais ir *antra*) vns. vietininko formų *āno<sup>•</sup>*, *kito<sup>•</sup>*, *šō<sup>•</sup>*, *tō<sup>•</sup>ko<sup>•</sup>*, *vīno<sup>•</sup>*, *āntro<sup>•</sup>* yra *ānam(e)*, *kītam(e)*, *šēm(e)*, *tō<sup>•</sup>kem(e)*, *vīenam(e)*, *āntram(e)*, pvz.: *šēme trō<sup>•</sup>bo<sup>•</sup>*, *šēm pūsė<sup>•</sup>*, *āname vāgo<sup>•</sup>*, *vīnam lō<sup>•</sup>vo<sup>•</sup>*, *āntrame rānko<sup>•</sup>*, *tō<sup>•</sup>keme bē<sup>•</sup>do<sup>•</sup>*. Toks pat reiškinys pastebimas ir gretimose žemaičių tarmėse, plg. *tāmi klebuonijuo*, *tuōkēmī šalčā<sup>•</sup>ušuo* „tokiame šaltyje“ Krš, *vēināmē plū<sup>•</sup>die*, *kētāmē rōnkuo* Pp, *tam pātem kū<sup>•</sup>tie*, *tēm<sup>e</sup> bīržie* Akm, *tēm<sup>e</sup> āusie*, *kitem<sup>e</sup> vēitūo*, *šēm<sup>e</sup> pūsie* Vgr.

Pažemaitėje įvardžiai *ana*, *jī*, *katra*, *tatra*, *ši*, *ta* greta dgs. galininko formų *and<sup>s</sup>*, *jās* *katrās*, *tatrās*, *šās*, *tās* turi ir formas su trumpu *a*: *ānas*, *jās*, *kātras*, *tātras*, *šės*, *tās*. Formos su trumpu *a* vartojamos ir gretimose žemaičių tarmėse.

Apie Šakyną ir Kruopius šalia taisyklingų įvardžių *kas*, *tas* vns. galininko formų *kā<sup>•</sup>*, *tā<sup>•</sup>* pasitaiko kartais gretiminių formų *kūo*, *tūo*, pvz.: *tūr bū<sup>•</sup>tī lābai svēiks žmō<sup>•</sup>gus*, *kās tūo dā<sup>•</sup>ra* Škn, *kūo āns pasā<sup>•</sup>ki*, *tas viskas bā<sup>•</sup>ikas*; *a žinai kūo?* Krp. Tokios formos sutinkamos ir gretimose žemaičių dounininkų Akmenės ir Vegerių tarmėse, pvz.: *brōn<sup>•</sup>g<sup>•</sup>s ī<sup>•</sup>*, *ale kūo padarī<sup>•</sup>s<sup>i</sup>* Akm, *tūo āš paži<sup>•</sup>s<sup>•</sup>u*, *tūo ženā<sup>•</sup>u*; *kūo tēn tēi špūokā<sup>•</sup> on tuo glōuksn<sup>e</sup> gāl<sup>a</sup> tāisuos*, *a kin<sup>i</sup>* Vgr. Žemaičių jos vartojamos greta *kū<sup>•</sup>*, *tū<sup>•</sup>*. Formų *kūo*, *tūo* kilmė neaiški: jos gali būti atsiradusios tose tarmėse, bet gali būti ir latviškos.

Nemaža bendrų ypatybių su žemaičiais, o kartais su žemaičiais ir vidurio aukštaičiais drauge turi Šakynos tarmės asmeniniai įvardžiai. Svarbesni iš jų tokie. III asmens įvardžiai *āns*, *āna*, *jīs*, *jī* ne visame tarmės plote vartojami vienodai. Vakarinėje tarmės ploto dalyje arčiau žemaičių (Šiupyliai, Šakyna, Auksučiai, Kruo-

pie, iš dalies ir Dilbinai) paprastai vartojamas įvardis *āns, āna*. Toliau nuo žemaičių ribos (Dameliai, Žagarė) jau pasitaiko ir *jīs, jī*. Apie Skaistgirį (šiaurinis vidurio aukštaičių paribys) *jīs, jī* ir *āns, āna* vartojami lygiagrečiai, pietinėje vidurio aukštaičių paribio dalyje (Kyburiai, Dargaičiai) jau vyrauja *jīs, jī*.

Asmeninių įvardžių *aš, tu* ir sangražinio įvardžio *savęs* vns. galininko formos *māni, tāvi, sāvi* galūne sutampa su gretimų žemaičių (pvz.: *mūn<sup>e</sup> ~ muni, tāv<sup>e</sup> ~ tavi* Krš, *mōn<sup>e</sup>, tāv<sup>e</sup>* Pp, *sev<sup>e</sup>, mūn<sup>e</sup>, tēv<sup>e</sup>* Akm, Vgr) vidurio aukštaičių (pvz., Joniškio *māni, tāvi*) tarmių formomis. Apie Kruopius, Dilbinus ir Šakyną šalia *tāvi, sāvi* kartais pasakoma ir *tēvi, sēvi*. Plg. atitinkamas Akmenės ir Vegerių formas.

Įvardis *mēs* turi ir formą *mā's*. Tokią formą turi ir gretimos žemaičių tarmės (plg. Papilės, Kuršėnų *mā's*).

Asmeninių įvardžių *mes, jūs* kilmininkas šalia *mū'su, jū'su* turi ir plačiai vartojamas, gretimoms žemaičių tarmėms būdingas, formas *mū'sa, jū'sa*, o tų įvardžių galininkas greta formų *mūm(s), jūm(s)* turi ir formas *mūmis, jūmis*. Tokios galininko formos vartojamos kaimynų žemaičių (Kuršėnai, Papilė, Akmenė, Vegeriai). Šakynos tarmėje jos vartojamos tik arčiau žemaičių ribos (Kruopiai, Auksučiai, Šakyna). Pažemaitėje šalia dgs. vardininko ir galininko formų *ānglis, žā'sis* žemaičių pavyzdžiu atsirado formos *āngles, žā'ses*. Pagal jas ir šalia *mūmis, jūmis* tose pat vietose (Auksučiai, kartais Šakyna) retkarčiais pasakoma ir *mūmes, jūmes*.

Asmeninių įvardžių *aš, tu* moteriškosios giminės dviskaitos vardininkas ir galininkas pažemaitėje, kaip ir gretimose žemaičių dounininkų Vegerių ir Akmenės tarmėse (plg. *mōdv<sup>e</sup> || mōdv<sup>e</sup>s abėdv<sup>e</sup>s* Vgr, *mōdv<sup>e</sup> dvė || mōdv<sup>e</sup>s abėdv<sup>e</sup>s* Akm), kartais turi gretimines formas *mūdves, jūdves*. Vyrishkosios giminės asmeninių įvardžių dviskaitos naudininkas ir įnagininkas apie Kruopius, Auksučius, Šakyną, be *mūdviem, jūdviem, anūdviem*, turi plačiai vartojamas žemaitiškas gretimines formas *mūdum, jūdum, anūdum* (plg. *mūdum, jūdum* Krš, *jūdum, vėdum* Pp, *mōdum, abōdum* Vgr).

Parodomasis įvardis *ši* šalia vns. galininko formos *šā* kartais turi ir formą *šī*, pvz.: *šī nā'kti* Auks, *šī vā'sara* Škn. Ypač dažna ta forma prieveiksmiuose *šī'nā'kī, šīndie* ir pan. Čia ji galėjo atsirasti pagal vyriškosios giminės suprieveiksmėjusio vns. galininko analogiją (*šī'ri't, šī'mē't, šī'vā'kar*), o paskui iš prieveiksmių pereiti ir į linksnį, t. y. *šī'nā'kī* atsirado pagal *šī'ri't, šī'vā'kar*, o iš *šī'nā'kī* savo ruožtu – *šī nā'kti*. Bet ta forma gali būti atėjusi ir iš gretimų žemaičių tarmių (plg. Papilės, Vegerių, Kuršėnų mot. g. vns. gal. *šī*), kuriose *šī* iš *šā* atsirado dėl fonetinių priežasčių: nosinis supriešakintas *a* čia tam tikrais atvejais virsta *i*.

Žemaitybė gali būti ir gretiminė pažymimojo įvardžio *pac* vns. vietininko forma *pātem(e)*, plg. Vegerių, Akmenės *pātem<sup>e</sup>*.

**Veiksmazodis.** Veiksmazodžiai su priešdėliais *be-, ne-, nebe-, te-, tebe-* Šakynos tarmėje, kaip ir gretimose žemaičių tarmėse, sangražos dalelytę dažniausiai turi žodžio gale, pvz.: *bēšnėkas, nēsukas, nebēsūpas, tēkėpas, tebēspārdo's*.

Gana dažnai tarmės sangražiniai priešdėliniai veiksmazodžiai turi dvi sangražos dalelytes: vieną tarp šaknies ir priešdėlio, o kitą žodžio gale, pvz.: *nēacimėnas, nesitveres, pasigeres, susidures, tebesibaras, usikišas*. Dvi sangražos dalelytes dažniausiai turi trečiojo asmens, žymiai rečiau – kitų asmenų formos, pvz.: *susi-grē'pšuos* (vns. 1 asm.), *usistatī'stē's* (dgs. 2 asm). Priešdėliniai veiksmazodžiai su

dviem sangražos dalelytėmis dėsningai vartojami gretimose žemaičių tarmėse (Krš, Pp, Akm, Vgr).

Tarmės *i*-kamieniai veiksmažodžiai yra perėję į *ia* kamieną, o prie žemaičių ribos (Aukšučiai, Kruopiai ir kt.) *ia*-kamieniai veiksmažodžiai, tiesa, nelabai dėsningai pereina į *a* kamieną, pvz.: *á·udu*, *apsišæru*, *apsiværtu*, *væрку* (vns. 1 asm.); *bègird*, *skúndas*, *værk* (3 asm.); *á·udam*, *kæntam* (dgs. 1 asm.). Tačiau į *a* kamieną pereina ne visi *ia*-kamieniai veiksmažodžiai. Dažniausiai nepereina tie, kurie ir gretimose žemaičių tarmėse iš dalies yra išlaikę *ia* kamieną, pvz.: *gùlem*, *mí·lem*, *nebæ·gã·lem*, *tí·lem*, *tùrem* || *tùram*, *žũ·rem* || *žũ·ram*. Plg. žemaičių *gã·lem*, *núoram*, || *núorem*, *tí·lem*, *žũ·ram* || *žũ·rem* Krš, *gã·lem*, *tí·lem*, *tò·ram* || *tò·rem* Pp, *gòlem*, *gã·lem* Vgr, *gã·lem*, *tí·lem* Akm.

Senajo priebalsinio kamieno veiksmažodžiai Šakynos tarmėje, kaip ir gretimose žemaičių tarmėse, esamojo laiko formose yra išlaikę reliktinį *t*, pvz.: *giest*, *liekt*, *miekt*, *skáust*. Bet dabar šalia tokių formų jau vartojamos ir formos be *t*: *gied*, *liek*... kaip lk.

**Veiksmažodžių asmenavimas.** Esamasis laikas. Prie pat žemaičių ribos, o kartais ir kiek toliau (pvz., Šakyna) šalia aukštaitiškų sangražinių veiksmažodžių formų pasitaiko ir grynai žemaitiškų, pvz.: 3 asm. *bãiga's*, *didžúoja's*, *mãlda's*, *nebríeža's*, *vadína's*, *minais* Auks, *kẽ·leis*, *nẽ·ša's*, *priseina's* Krp, *bã·rais*, *darbúojais*, *glãudžeis*, *mùšais* Škn. Plg. gretimų žemaičių: *kã·lá's*, *nẽšá's*, *sã·ká's* Krš, *lẽ·idá's*, *rõndá's* Pp, *pràsëdedá's*, *presëdõudá's*, *sòkã's* Akm, *dõudá's*, *jõuká's*, *pẽšá's* Vgr. Manoma, kad žemaičių galūnė čia pailginta dėl šalutinio nukeltinio kirčio. Šakynos ir iš dalies Aukšučių bei Kruopių 3 asmens formos su galūne *-ais* (*minais*, *kẽ·leis*...) gali būti tam tikras hipernormalizmas: pvz., žem. *ví·rá's* atitinka Šakynos tarmės *ví·rais*, todėl ir žem. *rõndá's* Šakynos tarmėje gali virsti *rãndais*. Tiesa, remiantis P. Aruma<sup>9</sup>, dar galima manyti, kad šios žemaičių tarmių formos padarytos su formantu *-ai*. Tada Šakynos tarmės formos *mãlda's*, *vadína's* būtų išlaikiusios fonetiškai sveiką žemaitišką galūnę, o formų *bã·rais*, *kẽ·leis* žemaitiška galūnė pakitusi pagal Šakynos tarmės fonetikos dėsnius.

Galima dar paminėti, kad šiaurinių žemaičių dounininkų (Akmenės, Vegerių apyl.) kaimuose, esančiuose prie pat aukštaičių ribos, savo ruožtu retkarčiais pasitaiko išgirsti ir aukštaitiškų 3 asmens formų, pvz.: *nenusètëpas* (Giepaičiai), *dẽrbas* (Sablauskiai).

Apie Aukšučius, Kruopius, rečiau Šakyną ir sangražinių veiksmažodžių dgs. 1 asmuo neretai turi gretimines žemaitiškas formas, pvz.: *jũokamuos* Auks, *nẽ·šamuos*, *vẽ·rdamo's* Škn. Plg. Kuršėnų ir Papilės *nẽ·šamuos*. (Šiaurinės dounininkų šnektos — Akmenė, Vegeriai — turi kitaip padarytas dgs. formas, pvz.: *nẽšamës* Vgr.). Kaip matyti iš duotų pavyzdžių, ir šiuo atveju Šakynos tarmėje kartais išlaikomos fonetinės žodžio galo žemaitybės. Tokių retkarčiais pasitaikančių žemaitiškų formų turi ir kitų sangražinių veiksmažodžių laikų dgs. 1 asm., pvz.: būtasis kartinis laikas *klieliemuos*, *múokiemuos* Auks, Krp, *šildẽ·mo's*, *vẽ·žẽ·mo's* Škn; būtasis dažninis laikas *kẽ·ldá·vuomuos*, *piklevúodá·vuomuos* Auks, *šẽ·lõ·dã·vo·mo's* Škn; būsimasis laikas *kẽ·lsamuos* Auks, *nẽšamo's* || *nẽšmo's* Škn.

<sup>9</sup> Žr. P. Aruma, Untersuchungen zur Geschichte der litauischen Personalnomina, Tartu, 1933, p. 19—21.

Pirminiai veiksmazodžiai, kurių šaknis bendratyje baigiasi balsiais *y, ū*, pvz.: *i'î, pû'î*, esamojo laiko formose turi priebalsį *n*, pvz.: *bû'n, lî'n*, kaip ir gretimose žemaičių ir šiaurės vakarų aukštaičių tarmėse.

Antriniai veiksmazodžiai, kurių šaknis bendratyje baigiasi dvibalsiu *au* (*šiená'uî, tarná'uî*), esamojo laiko formose po *au* turi priebalsį *j*, pvz.: *tarná'ujem*, bet prie žemaičių ribos retkarčiais pasitaiko priebalsis *n*, kaip kai kuriose žemaičių tarmėse, pvz.: *riešutá'un, tarná'un* Auks.

Būtasīs dažninis laikas. Žemaičių paribyje, tiesa, retokai, pasitaiko ir įvairių žemaitiškų būtojo dažninio laiko konstrukcijų, padarytų su pagalbiniais veiksmazodžiais *liuobėti* ir *liūbėti*, pvz.: *senė'lis lû'b sakî's; kôžna diena lûb áteis ir áteis Šp; áns tàmi já'ujuo lû'b gulieti; i šlāusc lû'b áteis Krp; tēvė'lis amžinā'tilsis lûob sakî'dá'va Škn; kīta kārta lûob dāiñuos, šō'ks, o' dāba tik žū'f, kūr ariēlks nutvé'fî Žarėnai – Latveliai*.

Būsimasis laikas. Prie žemaičių ribos (Kruopiai, Auksučiai, kartais ir Šakyna), kaip ir gretimose žemaičių tarmėse, vartojamos vns. 1 asm. formos su kietu *-s-*, pvz.: *bû'su, sakî'su*.

Visame tarmės plote, kaip ir gretimose žemaičių tarmėse, stumtinę priegaide turinčių pirminių veiksmazodžių, kurių bendraties šaknis baigiasi *y, ū* (pvz.: *lû'šî, rî'fî*) būsimąjo laiko 3 asmuo išlaiko ilgą šaknies balsį, pvz.: *lî's, lû's*. Išimtis yra tik *bûs*.

Taip pat visame tarmės plote šalia dgs. 1 ir 2 asm. formų, pvz., *dîrpsme, dîrpste*, vartojamos žemaičių pavyzdžiu pagal *ia* kamieną padarytos formos, pvz., *dîrpsem, dîrpset*. Pažemaitėje vartojamos ir pagal *a* kamieną padarytos šių asmenų formos, pvz.: *dîrpsam, dîrpsat*, kaip gretimų žemaičių dounininkų tarmėse (Vegeriai, Akmenė, iš dalies Papilė). Žemaičių dūnininkų paribyje (Auksučiai) retkarčiais vartojama dar viena žemaitiška dgs. 1 asm. forma, pvz.: *išvîrsmā, kāsma, sumā'lsma* (plg. Kuršėnų *aîsma, daiñû'sma*).

Pasitaiko ir žemaitiškų sangražinių veiksmazodžių būsimąjo laiko formų. Kur sakoma *bû'su, ėisu*, ten sakoma ir *gî'dî'suos, vėšuos*. Apie Šakyną retkarčiais pasitaiko išgirsti žemaitiškų 3 asmens formų, pvz.: *rîŋkseis (vāžuos po' ūpeles, žūveles rîŋkseis)*, plg. *riŋksė's Krš, diesė's Pp, vėsė's Akm, matî'sė's Vgr*. Dar plg. tokios pat darybos es. 1, 3 asm. formas.

Liepiamoji nuosaka. Dgs. I asm. visoje Šakynos tarmėje, kaip ir gretimose žemaičių tarmėse, padaromas pagal *ia* kamieno pavyzdį, pvz.: *dė'kem, ėikem* (plg. *drebiekem, rašî'kem Krš, atėdŋukem, pĵā'ukem Pp, mainî'kem, plāukem Akm, bĕkem, pastatî'kem Vgr*). Dgs. 2 asm. tiktai vakarinėje tarmės dalyje šalia tokių formų kaip *lk*, labai dažnai turi ir žemaičiams būdingas, pagal *ia* kamieno pavyzdį padarytas, formas, pvz.: *dró'sket, mûšket*.

Sangražinių veiksmazodžių daugiskaitos 1 ir 2 asm. daromi taip pat, kaip paprastųjų veiksmazodžių dgs. 1 ir 2 asm. (*sûkemė's, sũkitė's || sũketė's*). Be to, pažemaitėje pasitaiko ir visai žemaitiškų dgs. 1 asm. formų, pvz.: *sũkamo's Škn*.

Liepiamosios nuosakos 3 asm. (vad. leidžiamoji nuosaka) padaroma taip pat, kaip visose gretimose žemaičių ir aukštaičių tarmėse, t. y. su dalelytėmis *lai || lei, tēgu(î) || lēgu(î)*, pvz.: *lei || lai dîrb; tēgu(î) || lēgu(î) dîrb*.

Bendratis. Vakarinėje tarmės ploto dalyje vyrauja sangražinių veiksmazodžių bendratis su galūne *-ties*, pvz.: *nėšties, vėsties*. Pačioje pažemaitėje (Auksučiai)

atskiris atvejais pasitaiko sangražinių žemaitiškų bendračių su galūne *-i's*, pvz.: *dirpti's*, *nėšti's*. Tikriausiai tai nėra skolinta dūnininkiška galūnė, nes bendraties formų su ta galūne pasitaiko ir gana toli nuo dūnininkų ploto esančiose paaukštaitės dūnininkų šnektose, pvz.: *maĩtĩtĩ's*, *pařsenėĩtĩ's*, *ořepelnĩtĩ's* Giepaičių, Velaičių k. (Vgr), *sũktĩ's* Sablauskių, Menčių k. (Akm).

**Būdinys.** Arčiau vidurio aukštaičių (Sk, Kyb) dažniau vartojamas būdinys su galūne *-te* (*mó'ki'te išmó'kai*, *skũste nuskũs*). Arčiau žemaičių ribos (Škn, Krp, Auks, Dilb) daugiausia vartojamas žemaičiams charakteringas būdinys su *-tinai*, pvz.: *daužĩ'tinai*, *nėĩtinai*.

**Dalyvis. Veikiamoji rūšis.** Esamasis laikas. Kai kurie iš *i* kamieno veiksmazodžių kilę vyriškosios giminės dalyviai šalia dažnesnių *ia* kamieno vns. ir dgs. vardininko formų tebeturi ir rečiau vartojamas *i* kamieno formas, pvz.: *tũri's*, *tũri'*. Gretimos žemaičių tarmės *i* kamieno pėdsakus dalyviuose šiuo atveju taip pat išlaiko, pvz.: *gã'lis*, *nũori's* Pp, *tũris*, *nũori'* Krš, *pařitũri's*, *tũri's*, *gã'li'* Vgr.

**Būtas**is kartinis laikas. Vyriškosios giminės dalyviai šalia vns. vard. formų su galūne *-es* ~ *-ęs* turi ir formas su galūne *-is*, pvz.: *bũves* || *bũvis*, o šalia dgs. vard. formų su *-e'* ir formas su *-i'*, pvz.: *bũve'* || *bũvi'*. Formos su galūnėmis *-is*, *-i'* plačiausiai paplitusios pažemaitėje (Šiupyliai, Auksučiai, Kruopiai, iš dalies Šakyna), bet retkarčiais pasitaiko ir visame kitame tarmės plote. Ypač plačiai vartojamas dgs. vardininkas su galūne *-i'*. Pvz., apie Damelius, Žagarę, Skaistgirį, Kyburius vns. vardininkas su *-is* gana retas, o dgs. vardininkas su *-i'*, palyginti, dažnas, pvz.: *iřĩ'ji'*, *pařiliki'* Dam, *ã'ugi'*, *pařivėĩsi'* Žg, *acirã'di'*, *dã'vi'* Kyb. Vyriškosios giminės dalyvių vns. ir dgs. vardininko formos su *-is*, *-i'* į tarmę yra atėjusios ir iš gretimų žemaičių, ir iš vidurio aukštaičių tarmių. Plg. *bũvis*, *bũvi'* Krš, *abgrũ.v'is*, *paĩĩti'* Pp, *bũvis*, *pařũti* Dnr. Kaip matyti iš pavyzdžių, šių formų galūnės Šakynos tarmėje išlaiko žemaičių ar vidurio aukštaičių tarmėms būdingą fonetiką.

Beveik visame tarmės plote sutinkama dgs. vardininko forma su galūne *-ie*, pvz.: *bũvie*, *dirbie*. Plačiausiai ta forma vartojama arčiau žemaičių (Auksučiai, Kruopiai, Šakyna, Dilbinai), bet kartais pasitaiko net apie Žagarę, Skaistgirį, Juodeikius. Vyriškosios giminės formos su galūne *-ie* dėsningai vartojamos gretimose šiaurinėse žemaičių dūnininkų šnektose, plg. *paĩĩkėpėi* Klykoliai, *ã'ugėi*, *gã'nėi* Vgr, *iřitvĩrtenėi*, *bõvėi*. Akm. Atrodo, kad į Šakynos tarmę formos su *-ie* greičiausiai bus patekusios iš žemaičių<sup>10</sup>.

**Būsimasis** laikas. Vyriškosios giminės dalyvių vns. ir dgs. vardininkas arčiau žemaičių (Auksučiai, Žarėnai, Šakyna, Kruopiai) šalia aukštaitiškų formų, pvz.: *bė'kša's*, *bė'kša'* turi ir rečiau vartojamas žemaitiškas formas, pvz.: *bė'ksi's*, *bė'ksi'*; plg. *ęžbaidĩ'si's*, *sakĩ'si's* Pp, *gė'rsi'* *sũksi'* Krš, *bũ'si's* Vgr, *gi'vėĩsi's* Akm.

**Neveikiamosios rūšies dalyviai.** Kaip ir gretimose žemaičių ir vidurio aukštaičių tarmėse, Šakynos tarmėje nėra reikiamybės dalyvių. Juos atstoja neveikiamosios

<sup>10</sup> Būtojo kartinio laiko vyriškosios giminės dgs. vard. formos su galūne *-ie* dėsningai vartojamos ir kai kuriose šiaurės vakarų aukštaičių tarmėse, pvz., apie Smalininkus (žr. 1961 m. LKLI dialektologinės ekspedicijos metu filol. m. kand. E. Grinaveckienės surinktą medžiagą, registracijos Nr. 666). Bet nuo Šakynos tarmės jos per daug toli, kad galėtų turėti jai kokios nors įtakos. O jeigu galūnė *-ie* Šakynos tarmėje būtų sena, ji greičiausiai turėtų būti vienodai paplitusi visame plote.

rūšies esamojo laiko dalyviai, pvz.: *rūgei pjaunami* (pjautini), *vāikai bārami* (bartini) ir t.t.<sup>11</sup>.

**Pusdalyvis.** Pažemaitėje šalia aukštaitiškų sangražinio pusdalyvio formų kartais pasitaiko ir žemaitiškų formų su formantu *-damos*, vartojamų abiem skaičiams ir giminėms, pvz.: *ānie dīrb riedamo's*; *āno's ēin bārdamo's*; *āns jūogdamo's ta bālki pakē'le*.

**Prieveiksmis.** Tarmėje pasitaikorieveiksmių su žemaitiška žodžio galūne. Paprastai jie vartojami kaip gretiminės tokių pat aukštaitiškų tarmėsrieveiksmių formos, pvz.: *grāta* || *grātu* (plg. *grētu* Pp, Krš), *pīma* || *pīmu* (žem.), *tō'li* || *tō'li'*, *ārti* || *ārti'* (plg. *tuōlī' ~ toliē, ārti' ~ artiē* Krš). Fonetinėms žemaitybėmsrieveiksmių galūnėse išlikti labai lengva, nesrieveiksmiai neturi griežtos galūnių sistemos.

Tarmėje, kaip ir gretimose žemaičių tarmėse ir latvių kalboje, plačiai vartojami daiktavardiniai ir būdvardiniairieveiksmiai su prielinksniu *no' ~ nuo*, pvz.: *no' rī'ta* „iš ryto, rytą“, *no' vā'kara* „iš vakaro, vakare“, *no' lēngva* „iš lengvo“, *no' nāuje* „iš naujo, per naują“.

**Prielinksnis.** Senesnieji tarmės prielinksniai *āpē', nō', prē', prē's* vakarinėje tarmės ploto dalyje turi žemaitiškas gretimines formas: *āplē' || āplei, nū, pri || pri'*, *pri's*; plg. *āple* Krš, *āplē* Pp, *nū* Krš, Pp, *pri* Krš, Pp ir t.t.

**Jungtukas.** Atrodo, iš žemaičių tarmių bus atėjusios ir kai kurių jungtukų gretiminės formos su tarme neįprastomis fonetinėmis ypatybėmis, pvz.: *jē || jē'* „jei“, *jāgu* || *jā'gu*; plg. *jē* Krš, Pp, *jēg* Pp, *jē'g* Krš.

Peržvelgę svarbiausias Šakynos tarmėje sutinkamas žemaitiškas ypatybes, matome, kad ne visos jos yra vienodos ir lygiavertės. Galima išskirti kelias jų grupes:

1. Tiesiog skolintos žemaitiškos morfologinės kaitomųjų kalbos dalių atskiros formos, kurių žemaitiškumą rodo net tarmėje fonetiškai nepakitusios galūnės, pvz.: *a*-kamienių daiktavardžių su priesaga *-ukas* vns. vietininkas su galūne *-uo* (*laukūkuo*); *ia, i* ir priebalsinių kamienų vns. vietininkas su galūne *-ie* (*āusie, vādenie*) ir priebalsinių kamienų dgs. vietininkas su *-ies(e)* (*ākiese, sēseriese*); vyriškosios giminės būdvardžių ir įvardžių dgs. naudininkas su *-im(s)* (*didelims, tims*); veikiamosios rūšies vyriškosios giminės būsimosio laiko dalyvių vns. ir dgs. vardininkai su galūne *-i's, -i'* (*bē'ksi's, bē'ksi'*) ir t. t.

2. Tokios formos, kurios gretimose žemaičių tarmėse vartojamos labai plačiai, o Šakynos tarmėje — kur kas rečiau, be to, čia jos koncentruojasi tikrai pažemaitėje, pvz.: *iu*-kamienis atskirų *ia* kamieno daiktavardžių vns. šauksmininkas ir kilmininkas (*rāiņaus, rāiņau*); *i* ir priebalsinių kamienų moteriškosios giminės dgs. vardininkas ir galininkas su *-es* (*āntes, dūkteres*); iš *u*-kamienių būdvardžių kilusių įvardžiutinių būdvardžių vyriškosios giminės vns. vardininkas ir galininkas su *-i'sis, -i'ji* (*aišķi'sis, āiški'ji*); atskirų įvardžių dgs. galininkas su *-u-* (*ānus, kāturs, šūs, tūs...*) ir kt.

<sup>11</sup> Tokią pat reikiamybės reikšmę es. laiko neveikiamieji dalyviai turi ir latvių kalboje, žr. Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika, t. 1, Rīgā, 1959, p. 645, 646 (§§ 789, 790).

3. Formos, vartojamos gretimose žemaičių tarmėse ir tiriamojoje tarmėje, bet nevartojamos gretimose aukštaičių, ypač vidurio aukštaičių<sup>12</sup>, tarmėse, pvz.: vyriškosios giminės įvardžiutinių būdvardžių vns. vietininkas (*baltamė'je*); atskirų įvardžių vyriškosios giminės vns. vietininko formos, vartojamos vietoj moteriškosios giminės formų (*tāmė dāržinė', àname vāgo'*); priešdėliniai veiksmažodžiai su dviem sangrąžos dalelytėmis (*næacimænas, pasigeres*), įvardžių *jis* ir *ãns* vartojimas ir kt.

4. Formos, vartojamos ir gretimose žemaičių, ir vidurio aukštaičių tarmėse pvz.: liepiamosios nuosakos 3 asmuo, vadinamoji leidžiamoji nuosaka; vyriškosios giminės įvardžiutinių būdvardžių dgs. vardininko daiktavardinė forma ir pan.

Neretai pasitaiko, kad tokios formos, kurios čia laikomos žemaitiškoms, plačiai vartojamos kai kuriose rytų, vidurio ar net vakarų aukštaičių tarmėse. Bet tai tokios tarmės, kurios nuo Šakynos tarmės yra toli ir jokių tiesioginių kontaktų su ja neturi, vadinasi, negalėjo jos ir paveikti. Veikė gretimi žemaičiai, todėl ir minėtosios formos Šakynos tarmės atžvilgiu yra žemaitiškos.

Kiek įmanoma, straipsnyje buvo stengtasi nurodyti ir atvirkštinis santykis – Šakynos tarmės poveikis gretimoms žemaičių šnektoms. Žinoma, žemaičių tarmių aukštaitybės pateiktos toli gražu ne visos, tačiau vis dėlto aišku, kad žemaičiai tiriamąją Šakynos tarmę yra paveikę daug stipriau, negu ta tarmė žemaičius. Taip vyko, gal būt, todėl, kad žemaičių tarmių plotas yra didelis ir kompaktiškas, o vakarų aukštaičių plotas čia driekiasi tikrai neplačia juosta, o tuoj už Šiaulių ir ta pati beveik visai nutrūksta. Vadinasi, tiriamoji tarmė drauge su vienintele gretima šiaurės vakarų aukštaičių Šiaulių tarme yra savotiškai izoliuota nuo kitų tos pačios grupės tarmių. O Šiaulių tarmė, būdama tokia pat pereinamoji kaip ir Šakynos, gretimų žemaičių tarmių įtaką nedaug tepadėjo sulaikyti. Be to, žemaičių įtakai plisti padėjo ir administracinis bei bažnytinis tarmės ploto suskirstymas, ir dėl to didsnis gyventojų bendravimas su žemaičiais.

#### SANTRUMPOS

|      |                                                 |
|------|-------------------------------------------------|
| Akm  | — Akmenė, Mažeikių raj.                         |
| Auks | — Auksučiai, Selvenų apyl., Šiaulių raj.        |
| Dam  | — Dameliai, Maželių apyl., Joniškio raj.        |
| Darg | — Dargaičiai, Selvenų apyl., Šiaulių raj.       |
| Dilb | — Dilbinai, Dilbinų apyl., Joniškio raj.        |
| Dnr  | — Daunorava, Daunoravos apyl., Joniškio raj.    |
| Kyb  | — Kyburiai, Toliočių apyl., Joniškio raj.       |
| Krp  | — Kruopiai, Kruopių apyl., Joniškio raj.        |
| Krš  | — Kuršėnai, Šiaulių raj.                        |
| Pp   | — Papilė, Mažeikių raj.                         |
| Sk   | — Skaistgirys, Skaistgirio apyl., Joniškio raj. |
| Skn  | — Sakyna, Sakynos apyl., Šiaulių raj.           |
| Sp   | — Siupyliai, Siupylių apyl., Šiaulių raj.       |
| Žg   | — Žagarė, Joniškio raj.                         |
| Vgr  | — Vegeriai, Vegerių apyl., Mažeikių raj.        |

<sup>12</sup> Gretima šiaurės vakarų aukštaičių Šiaulių tarmė taip pat yra pažemaitėje, turi gana daug žemaitiškų ir todėl ja ne visada šiam tikslui galima remtis.

## ЖЕМАЙТСКИЕ МОРФОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ В ШАКИНСКОМ ГОВОРЕ

А. ИОНАЙТИТЕ

### Резюме

Жемайтские морфологические особенности чаще всего встречаются на западной части территории говора вдоль жемайтской границы, но в некоторых случаях охватывают и всю его территорию, а изредка даже проникают в соседние средне-аукштайтские говоры. Те жемайтские морфологические формы, которые в исследуемый говор проникли сравнительно недавно, употребляются только на западной части территории говора наряду со старыми соответствующими аукштайтскими формами как более или менее часто встречаемые параллелизмы. Те формы, которые проникли давно, распространились на всей территории говора и иногда полностью заменили исконные аукштайтские формы.

Наиболее важные жемайтские морфологические особенности, встречаемые в Шакинском говоре, распределяются по нескольким группам:

1. Заимствованные отдельные морфологические формы изменяемых частей речи, в окончании которых сохранены жемайтские фонетические особенности, напр.: местный пад. ед. ч. уменьшительных существительных с суффиксом *-iukas* (*dařžũkuo* «в огороде») *laukũkuo* «в полюшке», ср. жем. *egli.ñòkũo* «в ельничке», *kalñòkũo* «на горке»); местный падеж ед. ч. существительных с основами на *ia*, *i* и согласный (*mẽdie* «на дереве», *vũdenie* «в воде», ср. жем. *bũrie* «в толпе», *luõpsĩẽ* «в колыбели» *pĩrtie* «в бане»), местный пад. мн. ч. существительных с основами на *i* и согласный (*ũkieše* «в глазах», *sẽserieše* «в сестрах»), дательный пад. мн. ч. прилагательных и местоимений мужского рода (*didelim(s)* «большим», *tĩm(s)* «этим», ср. жем. *anẽms* «им», *jaunẽms* «молодым»), именительный пад. ед. и мн. ч. причастий мужского рода будущего времени (*bẽksi's*, *bẽksi*, ср. жем. *gi.vẽnsĩ's*, *gẽrsĩ*).

2. Формы, жемайтское происхождение которых можно установить по тому, что в соседних жемайтских говорах они употребляются очень широко, а в Шакинском — значительно реже и концентрируются только близ жемайтской границы. К жемайтизмам этой группы относятся, напр., вторжение форм существительных с основой на *iu* в родительный и звательный пад. ед. ч. существительных с основой на *ia* (*sẽnaus* «старика», *sẽnau* «старик!»), вторжение форм существительных с основой на *ẽ* в именительный и винительный пад. мн. ч. существительных женского рода с основами на *i* и согласный (*ũntes* «утки», *dũkteres* «дочери», ср. жем. *šĩrdes* «сердца», *ũntes* «утки»), формы именительного и винительного пад. ед. ч. местоименных прилагательных мужского рода, образованные по примеру прилагательного *didĩ'sis*, *-i'ji* (*aiškĩ'sis* «ясный», *ũiškĩ'ji* «ясный, -ого», *žalĩ'sis* «зеленый», *žalĩ'ji* «зеленый, -ого», ср. жем. *smõlkĩ'sis* «мелкий», *smõlkĩ'ji* «мелкий, -ого»).

3. Формы, которые употребляются в соседних жемайтских и в исследуемом говоре, но не употребляются в соседних аукштайтских, особенно в средне-аукштайтских, говорах, напр.: местный пад. ед. ч. местоименных прилагательных мужского рода (*baltamẽje* «в белом», ср. жем. *dẽdemẽje* «в большом»), употребление форм мужского рода вместо форм женского рода в местном пад. ед. ч. местоимений *tũ* «эта», *ũna* «та, она», *šĩ* «эта» и др. (*tũme dũržĩnẽ* «в этом сарае» *ũname vũgo* «в той борозде»), употребление двух возвратных частиц в приставочных возвратных глаголах (*ñeacimẽnas* «не помнит, -ят», *pasĩgeres* «напивается, -ются»).

4. Формы, употребляемые и в соседних жемайтских, и в средне-аукштайтских говорах, напр., именительный пад. мн. ч. местоименных прилагательных мужского рода, образованный по примеру именительного пад. имен существительных мужского

рода (*baltieji* «белые», ср. средне-аукшт. *gerieji||gerieji* «хорошие», жем. дун. *geri'je* «хорошие»).

В статье отчасти освещается и обратный процесс — влияние Шакинского говора на соседние жемайтские говоры и делается вывод, что это влияние сравнительно небольшое. Это объясняется по-видимому тем, что территория жемайтских говоров очень большая и компактная, а территория северо-западных аукштайтов тянется только узенькой полосой, а за городом Шяуляй она почти совершенно прерывается. Таким образом исследуемый Шакинский говор вместе с соседним северо-западным аукштайтским Шяуляйским говором фактически оказались изолированными от других говоров той же группы. Так как Шяуляйский говор является таким же переходным, как и Шакинский, то он не способствует устойчивости Шакинского говора в условиях соседства жемайтских говоров. Кроме того, благоприятные условия для распространения жемайтского влияния представляло и старое административное (и церковное) деление территории говора, и тем самым более тесное общение носителей говора с жемайтами.

---